

«I don't know. Det står ikke i teksten!» - å lese mellom linjene

skrevet av Cecilie Weyergang og Morten Skar ved Institutt for lærerutdanning og skoleforskning (ILS), Universitetet i Oslo

Sitatet i overskriften er et autentisk elevsvar fra den nasjonale prøven i lesing for 8. trinn. Vi ser ofte slike svar når elevene skal besvare tolknings- og refleksjons-oppgaver med egne ord i nasjonale prøver. Sitatet kan tyde på at eleven forventer å finne svaret på leseoppgaven direkte uttrykt i teksten. Slike svar ser vi ofte på oppgaver som krever tolkning av sakprosaetekster. Har elevene en oppfatning av at sakprosaetekster kan leses rett fram, mens de skjønnlitterære tekstene krever at vi tolker og leser mellom linjene?

All lesing forutsetter at vi tolker og trekker slutninger

Ingen tekster kan fortelle alt. All lesing handler om å skape mening gjennom å koble informasjonen i teksten til det vi vet om verden fra før. For å få en god forståelse må vi selvsagt lese *på linjene* og forstå ordene, setningene og avsnittene i teksten. Samtidig handler også lesing om å lese *mellom linjene*, og å forstå det forfatteren egentlig har tenkt, men ikke har uttrykt, eller ikke har villet uttrykke, direkte i teksten. Noen ganger har forfatteren satt igjen tomme rom i teksten, fordi dette gir oss en bedre leseropplevelse. Som eksempel kan vi tenke på Alexander Kiellands *Karen*, som neppe hadde blitt en klassiker dersom novellen avsluttet med «Og så tok Karen livet av seg fordi hun hadde blitt gravid med postføreren». Andre ganger oppstår tomme rom i teksten fordi avsenderen ønsker å kommunisere mest mulig effektivt. For det er ikke tvil om at mange tekster hadde blitt ekstremt omstendelige dersom alle tomrom skulle fylles med eksplisitt uttrykt innhold.

Å lese mellom linjene krever at leseren er aktiv i leseprosessen ved å stille spørsmål og lage hypoteser om det som ikke er eksplisitt uttrykt. Når vi som lesere fyller tomme rom i tekster, trekker vi mange ulike typer slutninger og skaper sammenheng på flere nivåer. Vi trekker slutninger når vi prøver å forstå ukjente ords betydning, og når vi binder sammen meningsinnholdet mellom setninger. Vi oppsummerer innholdet for oss selv, og danner oss et indre bilde av situasjonen teksten beskriver (Buch-Iversen, 2011). Sterke lesere opplever gjerne et økt leseengasjement i møte med tomme rom i teksten. De tomme rommene krever at leseren «skrur på hjernen» og overvåker sin egen forståelse. Det viser seg at sterke lesere husker mer av tekster som krever at de leser mellom linjene. For svake lesere er det derimot omvendt (McNamara 1996).

Tradisjonelle tekstpraksiser i skolen?

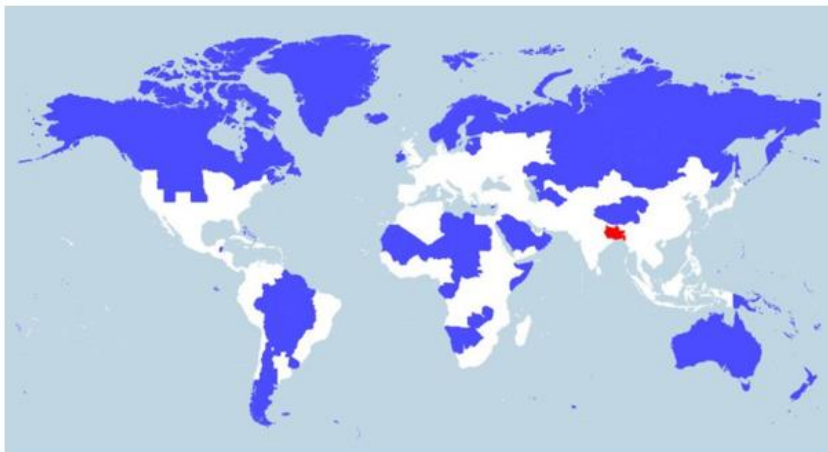
Resultater fra nasjonale prøver viser at elever ofte presterer bedre på oppgaver til skjønnlitterære tekster sammenlignet med oppgaver til sakprosaetekster (Roe og Vagle 2012). Dette kan tyde på at elevene går grundigere og mer systematisk til verks når de skal forsøke å skape mening i skjønnlitterære tekster. Vi kan ikke vite hvorfor det er slik, men det kan ha sammenheng med at norskfaget lenge har hatt et særlig ansvar for leseopplæringen. Mange norsklærere har utfordret elevene til å stille undrende og utforskende spørsmål til tekster. Når de selv skal skrive fiksjonstekster, har de blitt oppfordret til «show, don't tell», nettopp for å lage tomme rom i tekstene som lesere må fylle.

Svaret «I don't know. Det står ikke i teksten» er et typisk elevsvar, ifølge forskning som er gjort på elevenes bruk av svarstrategier i leseprøvene. I en studie der elever på 8. trinn skulle «tenke høyt» mens de løste oppgaver fra nasjonale prøver i lesing, var det en tendens til at elevene brukte søkelesingsstrategier på oppgaver som krevde tolkning og refleksjon (Sandset, 2015). Tradisjonelt har oppgaver i skolen orientert seg mot å gjengi informasjon fra tekster. En slik tekstpraksis kan sees i sammenheng med hva slags oppgavetyper lærebøkene har formidlet (Blikstad-Balas 2016). En undersøkelse av læreverk for norsk i videregående skole viste at mange av oppgavene, særlig til fagtekstene i lærebøkene, ofte var reproduserende og lukkede. Oppgaver til skjønnlitterære tekster var derimot mer åpne og krevde at elevene leste mellom linjene og tenkte selv for å komme frem til et svar (Bakken og Anderson Bakken 2016). Å kunne søke, lokalisere og gjengi informasjon er i mange sammenhenger en helt nødvendig og nyttig tekstpraksis, spesielt i fag- og leseopplæringen på barnetrinnet, men på et tidspunkt må elevene få trening i å løse andre typer leseoppgaver.

Å forstå det som ikke står – et eksempel fra nasjonale prøver

Det er ikke bare norsklærere som har et ansvar for å lære elevene å lese mellom linjene. I for eksempel naturfag og samfunnsfag formidles mye av faginnholdet gjennom andre tekstelementer enn verbaltekst. Bruk av figurer, bilder eller grafer gir en mer effektiv kommunikasjon, men fører samtidig til at mange av sammenhengene blir implisitte, og at leseren selv må fylle tomrommene i teksten. Eksempelet under viser at det å lese mellom linjene er helt grunnleggende, også for forståelse av sakprosaetekster.

Verden, tett og tom

- 5 % av verdens befolkning
- 5 % av verdens befolkning

Det er på ingen måte noen hemmelighet at verdens om lag 7,3 milliarder mennesker er fordelt noe ujevnt på planeten – og en kjapp kjøretur gjennom Hedmark anbefales om noen skulle være i tvil. En ting er likevel å vite det, noe annet er å se forskjellene.

Fem prosent av verdens befolkning bor i området som er markert med rødt på kartet. Og fem prosent bor i de blå områdene – *til sammen*. Tallene er fra 2014, og på Metrocosm.com kan du selv gå inn og sjekke kartet nærmere. Norge har for øvrig en befolkningstetthet på 14 mennesker per kvadratkilometer, ifølge de siste tallene fra Verdensbanken. Et stykke unna Singapore, med sine 7736 mennesker per kvadratkilometer.

«Verden, tett og tom»,
publisert i Morgenbladet i
2017. Kartet er laget av
Max Galka.

Teksten «Verden tett og tom» var med i den nasjonale leseprøven for 8. trinn i 2017 og inneholder et verdenskart og en kort verbaltekst. Teksten har til hensikt å vise at verdens befolkning er svært ujevnt fordelt. De blå feltene i kartet markerer hvor fem prosent av verdens befolkning bor – til sammen. De dekker et område som strekker seg over hele den nordlige halvkule, i tillegg til Australia og deler av Afrika og Sør-Amerika. Det røde området på kartet markerer også et areal der fem prosent av verdens befolkning bor, men dette feltet er mye mindre og dekker kun et lite område i Asia. Hva de resterende hvite områdene i kartet viser, er ikke forklart, verken i kartforklaringen eller i verbalteksten.

I en oppgave til teksten fikk elevene spørsmålet «Hvilken påstand om de hvite feltene på kartet stemmer?». Oppgaven krever at elevene ser kartet i sammenheng med forklaringen på hva de blå og rød feltene viser, og at de bruker sine kunnskaper og erfaringer til å trekke en slutning om hva de hvite områdene på kartet viser – nemlig at det er her flesteparten av verdens befolkning bor. Dette var en krevende leseutfordring for mange 8. klassinger, og kun 37 prosent av elevene valgte det riktige svaret. «Verden, tett og tom» illustrerer at det også i saktekster ofte er opp til leseren å selv fylle de tomme rommene i teksten med innhold for å skape mening og sammenheng. I dette tilfellet ville forståelse av prosentbegrepet eller kunnskap om befolkningstetthet i USA, Europa eller Asia være til hjelp for å finne fram til det riktige svaret. Hva som er årsaken til at dette er en utfordrende oppgave for elevene på 8. trinn, vet vi ikke. Det kan være at mange elever har en forventning om at svaret på oppgaver skal finnes direkte uttrykt i teksten. Vi vet også at mange elever ikke legger vekt på informasjon fra bilder, kart eller bildetekst, men desto mer vekt på den verbalspråklige framstillingen, når de leser sammensatte tekster (Løvland, 2006; Ryen, Roe og Weyergang, 2018).

Å vite, selv om det ikke står i teksten!

Det er nødvendig å bevisstgjøre og veilede elevene i «å gjøre det implisitte eksplisitt» i møte med skolens tekster (Buch-Iversen 2011). Dette er spesielt viktig når innholdet i tekstene er ukjent. Å lese mellom linjene forbindes gjerne med lesing av skjønnlitterære tekster, der forfatteren formidler et tema eller et meningsinnhold, som vi leser og tolker ut av handlingen. Men som «Verden, tett og tom» illustrerer, inneholder også sakprosa tekster tomme rom som leserne må fylle med opplysninger ut over det som står i teksten. Å gjøre elevene bevisste på at tekster i alle fag krever at de leser mellom linjene, er derfor en viktig del av leseopplæringen på mellom- og ungdomstrinnet.

Referanser

Bakken, J. & Andersson-Bakken, E. (2016). Forståelser av skjønnlitteratur og sakprosa i norskfagets oppgavekultur. *Tidsskriftet Sakprosa Vol. 8, Nr 3*, 1 – 36. Oslo: Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.

Blikstad-Balas, M. (2016). *Literacy i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Buch-Iversen, I. (2011) «Det står jo ikke i teksten!» - Inferenser i lesing. [Lest 23.02.20]
www.videnomlaesing.dk/media/ida_buch_iversen.pdf

Det norske akademis ordbok, oppslagsord «mellom linjene». [Lest 23.02.20]
https://www.naob.no/ordbok/linje_1?elementRefid=52973250

Løvland, A. (2006). Sammensatte fagtekster – en multimodal utfordring. I E. Maagerø & E. S. Tønnessen (Red.), *Å lese i alle fag*. (s. 109-124). Oslo: Universitetsforlaget.

McNamara, D.S., Kintsch, E., Songer, N.B. & Kintsch, W. (1996). Are good texts always better? Interactions of text coherence, background knowledge, and levels of understanding in learning from text. *Cognition and Instruction*, 14, 1-43. Roe og Vagle 2012

Morgenbladet (2016). Verden tett og tom. *Morgenbladet* 29. januar-4. februar 2016.

Roe, A. & Vagle, W. (2012). Kjønnforskjeller i lesing - et dybdedykk i resultatene fra nasjonale prøver på åttende trinn fra 2007 til 2011. *Norsk pedagogisk tidsskrift* 6/2012, 425-440.

Roe, A. Ryen, J.A., Weyergang, C. (2018). *God leseopplæring med nasjonale prøver – Om elevers leseutfordringer i en mangfold av tekster*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sandset, E. (2015). *Elevers resonneringer og refleksjoner i arbeidet med oppgaver fra nasjonale prøver 2014 - en høyttenkingsstudie*. Masteravhandling norskdidaktikk, Universitetet i Oslo.

Utdanningsdirektoratet (2017) *Nasjonale prøver i lesing for ungdomstrinnet*.